

Xavier Melloni

ÈXODE I ÈXTASI
EN IGNASI DE LOIOLA

UNA APROXIMACIÓ
A LA SEVA *AUTOBIOGRAFIA*

FRAGMENTA EDITORIAL

ÍNDIX

Títol original	<i>Éxodo y éxtasis en Ignacio de Loyola. Una aproximación a su Autobiografía</i>	<i>Abreviatures</i>	7
	Traduït del castellà per l'autor	<i>Introducció: un gran relat per a l'espiritualitat ignasiana</i>	9
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4, pral. 1. ^a 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat	<i>a L'arquetip del pelegrí</i>	13
Col·lecció	ASSAIG, 61	<i>b Etapes en el camí</i>	16
Primera edició	MARÇ DEL 2020	I Orígens: lluites i reconciliacions	19
Direcció editorial	IGNASI MORETA	II Loiola: ímpetu i ferida	25
Producció editorial	ELISENDA SEVILLA I ALTÉS	III Davant la Dama Negra	33
Impressió i relligat	ROMANYÀ VALLS, S. A.	IV Manresa (I): la segona conversió. Del fer al deixar-se fer	39
		V Manresa (II): l'obertura infinita davant el riu	45
© 2020	EDITORIAL SAL TERRAE. GRUPO DE COMUNICACIÓN LOYOLA, S. L. U., BILBAO pel text	VI Jerusalem: obediència a la realitat	59
© 2020	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U. per aquesta edició	VII Barcelona: la inspiració no impedeix la formació	67
Dipòsit legal	B. 3.879-2020	VIII Alcalà: iníguistes entre deixats i il·luminats	75
ISBN	978-84-17796-33-4	IX Salamanca: quan interrogar impedeix conversar	83
		X París (I): primers temptejos i desubicacions	91
		XI París (II): quatre formes de paraula	97
		<i>a La paraula acadèmica</i>	97
		<i>b La paraula polèmica</i>	100
		<i>c L'amable paraula de la conversa</i>	102
		<i>d La paraula silenciosa</i>	105
	RESERVATS TOTS ELS DRETS	XII París (III): el vincle entre els primers companys	109

XIII	Azpeitia: retorn als orígens	115
XIV	Venècia: afermant-se com a «amics en el Senyor»	123
XV	La Storta: ja sí i encara no	133
XVI	Roma (I): la Jerusalem d'Ignasi	139
XVII	Roma (II): quaranta dies en el desert	151
XVIII	Roma (III): final del pelegrinatge. Trobar Déu en totes les coses	163
	<i>Epileg: les fecundes tensions del pelegrí</i>	171

ABREVIATURES

<i>Aut</i>	<i>Autobiografia</i>
<i>Const</i>	<i>Constitutiones</i>
<i>De</i>	<i>Diari espiritual</i>
<i>Ep</i>	<i>Epistolæ Ignatii</i>
<i>Ex</i>	<i>Exercicis spirituals</i>
<i>Prop</i>	«Proposicions» de l' <i>Edicte de Toledo</i>

INTRODUCCIÓ: UN GRAN RELAT PER A L'ESPIRITUALITAT IGNASIANA

LA NOSTRA ÈPOCA ÉS ÒRFENA de grans relats. Tota comunitat, poble i cultura es reconeixen en les gestes dels personatges que encarnen els valors que els fonamenten. Estem necessitats de referències arquetípiques on puguem veure com cobren vida el sentit i les virtuts en què creiem i que ens sustenten. Quan som davant d'una història edificant, ens *edifiquem* a nosaltres mateixos. A la vegada, necessitem veure'ns reflectits en els processos de transformació dels que ens precedeixen, perquè la nostra vida és un guió inacabat. Escoltar una successió d'esdeveniments que assoleixen la seva fita ens ajuda a comprendre'ns a nosaltres mateixos, ens impulsa a confiar que, igual que passa en la vida dels personatges que se'ns narren, al final se'ns revelarà el sentit de l'aparent caos en què vivim. Això només ho sabrem quan acabarà el recorregut, no mentre el recorrem. Per això, un relat acabat ens calma i, fins i tot, ens guareix de les ferides de la confusió, de la incertesa i del sense sentit. Som conduïts per l'Esperit, «que no sabem d'on ve ni on va» (Jn 3,8), més enllà de nosaltres i a través de nosaltres mateixos i dels esdeveniments aparentment caòtics o atzarosos que vivim.

En nosaltres es va produint una transformació imperceptible que converteix aquest recorregut en una història sagrada,

impulsant-nos a créixer a través de senyals que semblen erràtics, però que tenen un sentit i un destí: revelar Déu que es mostra a través de cada un de nosaltres, manifestar l'Invisible que es fa visible a través de cada ésser humà, perquè en cada vida Déu s'existencialitza i es fa perceptible a través nostre. Els signes que se'ns donen són la vocació que batega dins nostre i la missió que brolla a partir d'ella. Vocació i missió s'entrellacen i es desvelen mútuament, i deixen transparentar la immanència de Déu en el món, l'encarnació de Crist que prossegueix en cada vida humana fins a desenvolupar el cos complet de la humanitat: «Per ell, tot el cos es manté unit harmoniosament gràcies a tota mena de juntures que el sostenen; així, d'acord amb l'energia distribuïda segons la mesura de cada membre, tot el cos va creixent i edificant-se en l'amor» (Ef 4,16).

Si bé aquest desvelament cristofànic està latent en tots els éssers humans, «l'energia distribuïda segons la mesura de cada membre» es fa més patent en alguns d'ells. Així ho van comprendre els primers companys de sant Ignasi. Van tenir la certesa que conèixer i donar a conèixer com Déu havia conduït a qui els convocava seria un referent de gran ajuda per a ells i per a les generacions posteriors. Per això, van insistir-li tant que narrés la seva autobiografia. Jeroni Nadal estava convençut que aquest era el benefici més gran que podia fer a la Companyia naixent: «En cap cosa podia fer el Pare més benefici a la Companyia que en això, perquè això era fundar veritablement la Companyia» (Aut 1v).

Sant Ignasi era molt reticent a parlar de si mateix i s'hi resistia, però aquest argument va acabar de convèncer-lo. Es va escollir Luis Gonçalves da Câmara com a interlocutor i escriptent, un jesuïta portuguès que era conegut per tenir molt bona memòria i que en aquell moment residia a Roma com a

ministre de la casa.¹ Les confidències no van tenir el caràcter d'un dictat, sinó que es van produir en forma de converses disteses. Un dictat hauria bloquejat l'espontaneïtat, ja que cal parlar al ritme lent del transcriure de l'escriptent, mentre que una conversa té vida pròpia i la memòria s'estimula amb la vivacitat del que va sorgint. Sant Ignasi es trobava amb Gonçalves da Câmara al vespre, a la terrassa de la casa de Roma, i començava a recordar els diversos episodis de seva vida. Câmara prenia notes durant aquestes converses i després posava per escrit tot el que sant Ignasi li havia relatat i que tenia encara molt fresc en la seva memòria. Diu en el pròleg del text que «la manera que el Pare té de narrar és la que sol tenir en totes les coses, que és amb tanta claredat que aconsegueix fer present tot el que ha passat», i afegeix: «He treballat per no posar cap paraula que no li hagi sentit dir, i pel que fa a les coses que temo haver faltat, és que, per no desviar-me de cap paraula, no he pogut explicar bé la força d'algunes d'elles» (Aut III). Quan el que expressem procedeix de la integritat del nostre ésser, conté un gust de veritat i una irradiació de vida que els altres no poden deixar de percebre.

Som, doncs, davant d'un text que brolla de l'experiència i que convoca a l'experiència. *Experiència* (*ex-pareo*) significa 'partir', 'posar-se en camí'. De *pareo* provenen també *porta* i *port*. Tota experiència és una porta que s'obre, un llindar que

¹ Luis Gonçalves da Câmara va néixer l'any 1519 a Madeira (Portugal). Era el fill del governador de l'illa. Va estudiar a París a partir de 1535, on va conèixer Pere Favre i Francesc Xavier. Va entrar a la Companyia el 1545 i va ser rector del col·legi de Coimbra i procurador de la Província de Portugal. Va residir a Roma de 1553 a 1555, on va ser ministre de la casa del 26 de gener al 18 d'octubre de 1555. Entre el 1573 i el 1574 va escriure el seu *Memorial* a partir de les notes preses durant els anys de convivència amb sant Ignasi a Roma. Va morir el 1575 a Lisboa.

possibilita un nou tram del camí. També és un port, un lloc d'arribada on repostar per partir de nou. Quan ens exposem al que ens passa, quan arribem al fons del que vivim, som traspassats i transformats per allò que *experienciem*. En relatar-ho amb la perspectiva del temps, ho comprenem millor. L'acte de la narració permet teixir les trames disperses i descobrir-ne el significat. El relat mateix esdevé un procés de revelació.

El text que ens ha arribat és fruit de tres períodes de converses: el primer va tenir lloc d'agost a setembre de 1553, temps durant el qual Ignasi va narrar a Cámara la seva vida des de la infantesa fins a l'arribada a Manresa. La següent sèrie de converses es van realitzar durant el mes de març de 1555 i va cobrir el període des de Manresa fins al començament de l'estada a París. La tercera sèrie va succeir l'octubre de 1555, durant el qual Ignasi va relatar els anys des de París fins a Roma. Aquesta última part va ser redactada el desembre a Gènova, mentre Gonçalves da Cámara estava esperant embarcar-se cap a Espanya. Com que no va trobar cap transcriptor que pogués escriure en castellà, el text original ens ha arribat en italià.²

Sorprèn que, tot i disposar d'aquest relat de primera mà tan valuós i que tant va costar d'extreure del Pelegrí, el referent biogràfic que va prevaldre durant quatre segles fos la biografia de Pedro de Ribadeneira, publicada el 1572 en llatí i el 1583 en castellà. L'*Autobiografia* no va ser editada fins al segle XVIII en llatí, i en castellà i italià no va veure la llum fins a començaments del segle XX. Com a text fundacional, no va ser recuperada fins

² A partir del núm. 79, segons la numeració de l'edició crítica de l'*Autobiografia*, dins *Monumenta Ignatiana, Scripta de Sancto Ignatio de Loyola*, I, Madrid, 1904, p. 31-98. En aquestes pàgines ens valdrem de la traducció al català feta per Josep M. Rambla en la seva edició crítica de l'*Autobiografia* publicada a *El Pelegrí. Autobiografia de sant Ignasi de Loiola*, Claret, Barcelona, 1991.

després del Concili Vaticà II. Hi havia passatges que no eren prou edificants o, fins i tot, que podien ser sospitosos, en aquell moment, d'heretgia il·luminista. La biografia de Ribadeneira era més exemplar i segura. També era més completa. Avui, gràcies a l'esperit del temps, estem més desitjosos de caminar envers la veritat sense ornaments o sublimacions que ens enlluernin i que ens facin perdre el contorn de la pròpia pell, susceptible d'esquinçar-se; que ens separin de la pròpia carn, susceptible d'estripar-se; que ens facin perdre el suport dels nostres ossos, susceptibles de trencar-se, com li va passar al benjamí dels Loiola. El misteri de l'encarnació es perllonga en cada un de nosaltres. Com més fidels siguem al que va passar-li a aquell Pelegrí, més a prop estarem també de nosaltres mateixos; comprenent-lo, podrem comprendre'ns també millor a nosaltres. El seu relat podrà nodrir-nos i transformar-nos.

Sí, aquesta és la intenció d'aquestes pàgines: que, tot apropant-nos a l'ésser de carn i ossos que va ser Ignasi de Loiola, ens apropem a nosaltres mateixos. Escrutem aquest text que és fonament de la Companyia i de l'espiritualitat ignasiana per fonamentar-nos a nosaltres mateixos. També ho farem assenyalant unes claus interpretatives que he anomenat «fecundes tensions», polaritats que, tot i que aparentment semblen contradictòries, resulten ser forces complementàries que, en eludir el tòpic i l'evident, obren noves regions per a la creativitat i la llibertat de l'Esperit.

a *L'arquetip del pelegrí*

El terme *pelegrí* apareix setanta-set vegades en el text de l'*Autobiografia*. Ignasi no es va cansar de repetir-lo durant

les seves converses amb Gonçalves da Câmara i aquest no es va cansar de transcriure'l. Tots dos sabien que en aquesta paraula es jugava quelcom fonamental. El pelegrí és una figura arquetípica que transcendeix els temps i els llocs, les cultures i les tradicions espirituals. Ens remet a la condició de l'ésser humà com a *homo viator*, «ésser en camí». Aquesta evocació respon plenament al nostre temps. Ens sentim en procés, inacabats, incomplets, a la recerca de sentit i de completesa. Per això, ens identifiquem amb una espiritualitat en moviment, en una recerca tan incerta com inacabable, amb anhel de plenitud i de sentit, amb set d'interioritat, de transcendència o com sigui que anomenem aquesta Ultimitat que ens sobrepassa. Tenim també consciència que cada pas que donem pot apropar-nos tant com allunyar-nos d'aquest Déu sempre més gran i alhora més íntim que la nostra pròpia intimitat. Si l'esgotéssim, no seria Déu, sinó una projecció de les nostres necessitats, idees o desitjos. Ell no es deixa prendre i, per això, peregrinem sense parar. D'aquí el nostre èxode i el nostre èxtasi.

En la figura del pelegrí s'integren tres altres arquetips: l'heroi, el savi i el sant.³ En cada ésser humà hi ha temps i espai per a les tres coses. També en les comunitats i en les collectivitats que formem. L'actuació de l'heroi apareix davant els obstacles desafians que afrontem. En molts trams del camí cal sostenir-se davant l'adversitat, resistir situacions límit que requereixen una resposta valenta, persistent i audaç per part nostra. Enmig de la lluita també cal saber distingir quan som tenaços i quan som obstinats. La tenacitat ens fa créixer. L'obstinació ens bloqueja, ens endureix i ens atura. El que ens va fent savis és aprendre a fer aquesta distinció, i tantes altres matisacions,

³ Cf. Max SCHELER, *El santo, el genio y el héroe*, Nova, Buenos Aires, 1971.

com saber diferenciar la rendició de la claudicació. Claudicar és abandonar, mentre que rendir-se és lliurar-se a una força més gran que no depèn d'un mateix. Així van apareixent la santedat, la intel·ligència del cor i la transparència de la mirada que ens fan innocents, perquè ens fan capaços de percebre la presència de Déu en tot. Innocència no és ingenuïtat. L'ingenu eludeix el que és complex, mentre que l'innocent ho travessa. Ser pelegrí implica integrar els tres arquetips i posar-los en moviment, arriscar-los al llarg del recorregut, de vegades fins a límits insospitats, i fer-los créixer en l'espai cada vegada més ampli i profund del cor, on ens anem fent u amb l'U. Així és la vida de tots. El que converteix en exemplars determinades maneres de caminar, el que fa que un relat privat esdevingui un relat col·lectiu, és que aquest caminar s'ha anat fent més inclusiu, més ampli, elevat i profund a través de la manera i de la presa de consciència de qui l'ha recorregut.

El veritable pelegrinatge d'Ignasi, com tot pelegrinatge, no és sinó el de sortir de si mateix per perdre's en Déu. Tot pelegrinatge comença per un mateix i es dirigeix cap a l'infinit de Déu a través de la finitud i la concretesa de cada acte pel qual ens transcendim a nosaltres mateixos. Ja ho diuen els *Exercicis*: «Perquè cada u ha de pensar que tant aprofitarà totes les coses espirituals com surti del seu propi amor, voluntat i interès» (*Ex* 189). Per això, tota existència és un èxode i un èxtasi. Èxode, per les resistències que experimentem en aquesta partença contínua cap a Déu que comporta que ens perdem a nosaltres mateixos. Èxtasi, perquè ens atreu irresistiblement perdre'ns en Qui s'ha perdut en nosaltres i que ens crida a través de tantes maneres perquè tornem al que més som quan només som en Ell i des d'Ell. Així, transitem els diferents paisatges i paratges de la nostra vida, com Ignasi, el pelegrí. Caminant

amb ell aprendrem a reconèixer el nostre propi camí. Com va dir Confuci: «És mestre qui, recorrent el camí dels antics, aprèn a fer el nou camí.»

A més del text autobiogràfic, ens valdrem també d'altres fonts, preferentment de textos contemporanis a Ignasi (memòries i records dels seus primers companys), així com d'algunes de les seves cartes i de passatges dels *Exercicis* on va anar destil·lant i condensant la seva experiència.⁴ També ens endinsarem en el seu diari espiritual.⁵ El Pelegrí fa alguna referència a aquest document al final del seu relat (*Aut* 100), quan ja havia recorregut el camí extern, però no havia conclòs el seu pelegrinatge interior. D'aquesta manera, podrem aprofundir en el que va anar succeint en els seus anys romans, amb temor i tremolor d'acostar-nos a unes pàgines que ell no va voler que sortissin a la llum.

b Etapes en el camí

En la vida del Pelegrí es poden distingir dos grans períodes que, a la vegada, es despleguen en dos més i constitueixen quatre etapes de certa equivalència i de semblant extensió. D'una banda, els trenta anys abans de la conversió (1491-1521), dels quals els quinze o setze primers anys (de 1491 a 1506-7) els va passar a Loiola, mentre que els quinze següents va estar primer a Arévalo, en terres de Castella (de 1506-7 a 1517), i

⁴ Seguirem la versió catalana: Ignasi DE LOIOLA, *Exercicis espirituals*, edició i introducció de Josep M. Rambla i traducció de Ramon M. Torelló, Fragmenta, Barcelona, 2017.

⁵ Farem servir l'edició i traducció catalanes de Santiago Thió de Pol, *El Pelegrí endins. Diari espiritual de sant Ignasi de Loiola*, Claret, Barcelona, 1990.

posteriorment entre Navarrete (la Rioja) i Pamplona, des del 1517 fins a maig de 1521. D'altra banda, dels trenta-cinc anys després de la conversió (1521-1556), el trobem caminant durant setze anys per Europa (1522-1537) i durant els següents i últims divuit anys gairebé sense moure's de Roma (1538-1556). D'aquesta manera reconeixem quatre temps alterns: permanència - desplaçament / desplaçament - permanència. La primera permanència va permetre un temps d'arrelament en un paisatge i una cultura; el primer desplaçament va ser de creixement cap enfora, primerament de manera regulada per les normes de la cort castellana i després de manera improvisada i dispersa en terres de La Rioja i Navarra. Després de la conversió, el desplaçament va ser un pelegrinatge *ad extra* per camins i ciutats d'Europa, i la permanència final a Roma va possibilitar aprofundir el pelegrinatge *ad intra*. Aquesta alternança en quatre temps de considerable duració cada un d'ells va permetre que Ignasi pogués sedimentar la seva experiència i destil·lar-la. Les etapes es van succeir lentament, cadascuna en el seu moment, sense solapar-se ni sobreposar-se. Així de pausats eren aquells temps tan diferents dels nostres pels seus ritmes externs, encara que, de fet, fossin tan semblants, perquè els canvis interns, les veritables transformacions, es continuen fent lentament.